

Παιδιά καλησπέρα.

Παρακάτω περιλαμβάνεται ένα σημαντικό κομμάτι θεωρίας που θα το χρειαστείτε και στην επόμενη τάξη: **Οι τρόποι Ανάπτυξης Παραγράφου**. Περιγράφονται όλοι οι τρόποι και συνοδεύονται από *Παραδείγματα* και *Ασκήσεις*. Δεδομένου ότι το αυριανό εξ αποστάσεως μάθημά μας είναι το τελευταίο πριν τις γιορτές, θα έχετε την ευκαιρία να δουλέψετε με το συγκεκριμένο υλικό την περίοδο των διακοπών. Καθώς ο εγκλεισμός λόγω κορωνοϊού συνεχίζεται, όσοι και όσες απαντήσετε τις *Ασκήσεις* μπορείτε να μου τις αποστείλετε και την περίοδο των διακοπών στη διεύθυνσή μου: pdelikar@sch.gr.

Πηγή: <https://filologika.gr/lykio/g-lykiou/genikis-pedias/neoelliniki-glossa/tropi-anaptyxis-paragraphou/>

ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΥ

1) Με ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ & μαρτυρίες

Με τη μέθοδο αυτή αναπτύσσεται η θεματική περίοδος αν το περιεχόμενό της χρειάζεται διευκρίνηση. Τα **παραδείγματα** λαμβάνονται από την καθημερινή ζωή, την προσωπική εμπειρία και την ιστορία.

Η **μαρτυρία** (επίκληση στην αυθεντία) χρησιμοποιείται, όταν, προκειμένου να ενισχυθεί ή να τεκμηριωθεί η άποψη της θεματικής περιόδου, γίνεται χρήση της άποψης ή της θεωρίας κάποιου αναγνωρισμένου και καταξιωμένου ανθρώπου, κάποιου ειδικού.

Δεν πρέπει όμως να γίνεται κατάχρηση μαρτυριών και παραδειγμάτων, γιατί κουράζουν τον αναγνώστη και δημιουργούν την αίσθηση επιφανειακής προσέγγισης του θέματος ή έλλειψης προσωπικών επιχειρημάτων.

Ενδεικτικές λέξεις: Για παράδειγμα, παράδειγμα, παραδείγματος χάρη, λόγου χάρη, κ.λπ.

Παράδειγμα

Θεματική Περίοδος	Αγνοούν οι γονείς ότι τα παιδιά τους κατά την περίοδο αυτή, επιθυμώντας να αποκτήσουν την αυτονομία τους και να επιβεβαιώσουν την ανεξαρτησία τους, ενεργούν συχνά : αντίθετα προς τις πατρικές επιθυμίες και ορέξεις. (...)
Λεπτομέρειες	Αν, π.χ., αρέσουν στους γονείς τα κοντά μαλλιά και συχνά μιλούν με ειρωνεία για τους «μακρυμάλληδες», εξωθούν με τον τρόπο τους αυτόν περισσότερο τον έφηβο γιο τους να γίνει «μακρυμάλλης» παρά να προτιμήσει τα κοντά μαλλιά. Αν αρέσει στους γονείς η κλασική μουσική ή τα παλιά τραγούδια, ενώ η μοντέρνα μουσική αντιμετωπίζεται με περιφρόνηση, οι προτιμήσεις των παιδιών θα στραφούν μάλλον προς τη μοντέρνα

έξαλλη μουσική. (...)

Κατακλείδα

Πάμπολλα είναι τα παραδείγματα τα οποία θα μπορούσε κανείς να αναφέρει σχετικά με αυτήν την τάση των εφήβων να δρουν αντίθετα προς τις επιθυμίες των γονέων τους με πρόδηλη συχνά την πρόθεση να τους ερεθίσουν.

2) Με ΣΥΓΚΡΙΣΗ & ΑΝΤΙΘΕΣΗ

Όταν η θεματική περίοδος περιέχει δύο αντιθετικά μεταξύ τους δεδομένα, αναπτύσσεται με **σύγκριση-αντίθεση**. Ανάλογα με τη μορφή της σύγκρισης έχουμε:

α. Αντίθεση: Αντιπαραβολή των συγκρινόμενων και παρουσίαση των **διαφορών** τους.

β. Σύγκριση: Παρουσίαση των συγκρινόμενων και επισήμανση όχι μόνο των **ομοιοτήτων** αλλά και των **διαφορών** τους.

Ως τρόπος ανάπτυξης παραγράφου ενδέχεται να έχει τους εξής τρόπους:

1. Με παρουσίαση όλων των ιδιοτήτων / γνωρισμάτων του ενός μέλους και στη συνέχεια του άλλου.
2. Με παρουσίαση σημείο προς σημείο των ομοιοτήτων και των διαφορών των συγκρινόμενων μελών.

Ενδεικτικές λέξεις: συγκριτικά, εντούτοις, αλλά, όμως, μολονότι, ωστόσο, εξάλλου, παρόμοια.

Παράδειγμα 1ο

Θεματική

Περίοδος

Η τεχνολογία ενώνει, αλλά και αποξενώνει τους ανθρώπους.

Λεπτομέρειες

(με τον πρώτο τρόπο)

Η τεχνολογία έφερε πιο κοντά τους ανθρώπους, αλλά και τους απομάκρυνε ταυτόχρονα. Με τις εφαρμογές της, άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα, έφερε τους ανθρώπους πιο κοντά. Μαζικοποίησε τους χώρους εργασίας, όπου τώρα δεκάδες, εκατοντάδες ή και χιλιάδες άνθρωποι συνεργάζονται, για να κατασκευάσουν ένα προϊόν. (...) Από την άλλη όμως είναι η τεχνολογία που συνέβαλε στην αποξένωση των ανθρώπων από την εργασία τους – με τη μεσολάβηση της ειδικευσης – τον άνθρωπο από τη φύση, αφού χάρη στην τεχνολογία γιγαντώθηκαν οι πόλεις, τον άνθρωπο από το συνάνθρωπο αλλά και από τον εαυτό του, εξαιτίας του τερατώδους ρυθμού ζωής αλλά και των αξιών που επέβαλε. (...)

Κατακλείδα

Έτσι η τεχνολογία είναι και ενοποιητικός αλλά και αποξενωτικός παράγοντας για τον άνθρωπο.

Παράδειγμα 2ο

Θεματική
Περίοδος

Η παιδεία αποτελεί τροφό αλλά και δυνάστη του ανθρώπινου πνεύματος

Λεπτομέρειες
(με το δεύτερο

Συμβάλλει στη διεύρυνση του πνεύματος από τη μια, καλλιεργώντας ενδιάθετες δυνατότητες, αλλά και το περιορίζει στα όρια της συγκεκριμένης παιδείας. Καθιστά

τρόπο) διεισδυτικό το πνεύμα, οξύνοντάς του την κριτική ικανότητα, αλλά και το τυποποιεί ταυτόχρονα, αφού κάθε παιδεία συνιστά και μία μορφή προκατασκευασμένων σχημάτων. (...)

---

3) Με ΑΙΤΙΟΛΟΓΗΣΗ

Πολλές φορές οι θεματικές περιόδους είναι κρίσεως και χρειάζεται να αποδειχτεί η ισχύς τους με **αιτιολόγηση** στηριζόμενη σε επιχειρήματα αξιόπιστα και λογικά. Στην περίπτωση αυτή η θεματική περίοδος μας παρακινεί να ρωτήσουμε: «ΓΙΑΤΙ;» Τότε είναι απαραίτητη η **αιτιολόγηση** της θέσης αυτής. Αυτή οργανώνεται με διάφορους τρόπους, όπως με αιτιολογικές προτάσεις και μετοχές, καθώς και με ανάλογα εκφραστικά μέσα.

Ενδεικτικές λέξεις: επειδή, γιατί, διότι.

Παράδειγμα

Θεματική Περίοδος	Σήμερα η εξειδίκευση έγινε απολύτως αναγκαία.
Λεπτομέρειες	Πρώτον, γιατί οι ασχολίες του σύγχρονου ανθρώπου καλύπτουν ένα τόσο ευρύ φάσμα, ώστε να είναι αδύνατη η ταυτόχρονη επίδοσή του σε πολλούς και διαφορετικούς τομείς. Έπειτα, η εξειδίκευση επιβάλλεται στην εποχή μας από την έκρηξη των επιστημονικών γνώσεων. Όσο περισσότερα αντικείμενα περιλαμβάνονται στο πλάτος μιας επιστήμης, όσο πιο δύσκολη γίνεται η έρευνα τους σε βάθος. (...)
Κατακλείδα	Αν σε αυτά προσθέσουμε και την ανάγκη να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά τα πολύπλοκα προβλήματα που υπάρχουν στην εποχή μας, αντιλαμβανόμαστε πόσο απαραίτητη είναι σήμερα η εξειδίκευση.

---

4) Με ΟΡΙΣΜΟ

Όταν στη θεματική περίοδο μιας παραγράφου καθορίζονται τα κύρια γνωρίσματα και οι ιδιότητες μιας έννοιας, που την κάνουν διακριτή και ξεχωριστή, σε σχέση με τις άλλες, τότε η παράγραφος αναπτύσσεται με τη μέθοδο του **ορισμού**. Σε αυτήν την περίπτωση οφείλουμε να αναζητούμε και να παρουσιάζουμε και τα εξής στοιχεία:

- την **οριστέα έννοια**: πρόκειται για την έννοια που οφείλουμε να ορίσουμε.
- το **προσεχές γένος**: την ευρύτερη κατηγορία στην οποία εντάσσεται αυτή
- την **ειδοποιό διαφορά**: τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που την κάνουν να διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες έννοιες που ανήκουν στο ίδιο γένος.

Ο ορισμός ανάλογα με την **έκτασή** του διακρίνεται σε:

A) σύντομο, όταν η παρουσίαση της έννοιας γίνεται με συνοπτικό-λεξικογραφικό τρόπο και

B) εκτεταμένο, όταν η παρουσίαση της έννοιας εκτείνεται σε μία ή περισσότερες παραγράφους.

Ο ορισμός ανάλογα με την **προσέγγισή** του διακρίνεται σε:

α) αναλυτικός, όταν εκθέτει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας έννοιας και

β) συνθετικός ή γενετικός, όταν περιγράφει τη διαδικασία γένεσης-δημιουργίας μιας έννοιας από τα συστατικά της.

Ενδεικτικές λέξεις: ορίζεται, λέγεται, είναι, αποτελεί, ονομάζεται.

Παράδειγμα

Θεματική

Περίοδος

Οι νέοι καλούνται να χρησιμοποιήσουν το δοκίμιο στο γραπτό λόγο τους.

Λεπτομέρειες

Δοκίμιο είναι ένα σύντομο, γρήγορα γραμμένο, ευπρόσιτο στο πλατύ κοινό κείμενο, που αποτελεί μια απόπειρα να προσεγγίσει κανείς σε αρκετό βαθμό ένα θέμα κριτικής, επιστήμης, τέχνης, ηθών με γνώσεις και καλλιέργεια, χωρίς όμως να το εξαντλεί, γιατί τούτο θα απαιτούσε συστηματική και διεξοδική διερεύνηση, επομένως μια πολυσέλιδη πραγματεία...

---

5) Με ΔΙΑΙΡΕΣΗ

Στην περίπτωση αυτή η θεματική περίοδος είναι διατυπωμένη έτσι ώστε να αποκαλύπτει τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται ένα αντικείμενο ή μία ιδέα η οποία αποκαλείται **διαιρετέα έννοια**. Στη διαίρεση αναλύουμε ένα όλο (**γένος**) στα μέρη του (**είδη**) με κάποιο βασικό, ουσιώδες γνώρισμα (**διαιρετική βάση**). Στις λεπτομέρειες σχολιάζονται όλα τα είδη που δηλώνονται στη θεματική πρόταση.

Ωστόσο, μια έννοια ενδέχεται να διαιρείται σε περισσότερες από μία διαιρετικές βάσεις, για αυτό και η διαιρετική βάση επιβάλλεται να είναι **ενιαία**. Απαιτείται, ακόμη, να είναι **τέλεια**, δηλαδή να περιλαμβάνει όλα τα μέλη/είδη, διαφορετικά χαρακτηρίζεται ατελής, και, επιπλέον, να είναι συνεχής, δηλαδή να μην παρατηρούνται κενά στην καταγραφή των ειδών. Το αποτέλεσμα της διαίρεσης, που είναι ανάλογο με τη διαιρετική βάση, αποτελείται, τέλος, από τα **διαιρετικά μέλη/είδη**.

Ενδεικτικές λέξεις: πρώτον, δεύτερον, από τη μια, από την άλλη, διαιρούμε, διακρίνουμε, διχοτομείται, χωρίζεται.

Παράδειγμα

Θεματική

Μια άλλη διαίρεση των πράξεων κερδίζει έδαφος στους κύκλους των νεωτερικών

Περίοδος	ψυχολόγων. Οι ανθρώπινες πράξεις -λέγουν- είναι δύο ειδών: έλλογες και μη έλλογες.
Λεπτομέρειες	Όπου είναι σαφής η συνείδηση του σκοπού, τα μέσα έχουν επιλεγεί με ζύγισμα και λογισμό και η εκτέλεση ακολουθεί ένα καταστρωμένο σχέδιο που φέρνει (έχει οργανωθεί για να φέρει) στους αλληπάλληλους στόχους, εκεί μιλούμε για πράξεις έλλογες. Μη έλλογες είναι όσες δεν έχουν αυτά τα γνωρίσματα (τους λείπουν τα περισσότερα ή και όλα). Γίνονται δηλαδή ανεπίγνωτα, αλόγιστα, αμέθοδα, επειδή δεσπόζουν στη γέννηση και στην εξέλιξή τους δυνάμεις ενστικματικές ή βίαια, ασυγκράτητα πάθη. (...) (Ε. Π. Παπανούτσος, <i>Το Εκούσιο και το Ακούσιο</i>)

6) Με ΑΙΤΙΟ & ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ

Στη θεματική περίοδο παρουσιάζεται η **αιτία** που οδηγεί τα πράγματα σε μία κατάσταση ή σε ένα **αποτέλεσμα** και στις λεπτομέρειες παρουσιάζεται το αποτέλεσμα της αιτίας. Μπορεί όμως να συμβεί το αντίθετο και να διατυπωθεί στη θεματική περίοδο ένα αποτέλεσμα ή μία συνέπεια και στις λεπτομέρειες να διατυπωθούν οι αιτίες που οδηγούν σ' αυτά. Σε αυτήν την περίπτωση λέμε ότι η παράγραφος αναπτύσσεται με **αποτέλεσμα-αίτιο**.

Ενδεικτικές λέξεις: οφείλεται, ευθύνεται, αιτία, αποτέλεσμα, συνεπώς, επομένως, άρα, προκαλεί.

Παράδειγμα

Θεματική Περίοδος	Είναι γεγονός ότι ο Έλληνας δε διαβάσει. Δεν αγαπά το βιβλίο και τη μελέτη.
Λεπτομέρειες	Γιατί όμως; Κληρονομικά βάρη και φυλετικός χαρακτήρας; Μα τότε θα 'πρεπε μάλλον το αντίθετο να συμβαίνει!... Η εθνική κληρονομιά του Έλληνα είναι βαθιά πνευματική. Τότε; Πρέπει να παραδεχτούμε ότι ο άνθρωπος δε γεννιέται αγκαλιά με το βιβλίο, του μαθαίνουν να το αγαπάει. Είναι θέμα γενικότερης παιδείας, που ξεκινάει βέβαια από την εκπαίδευση, από τα σχολεία όλων των βαθμίδων. Και εκεί φαίνεται πως υστερούμε. Γιατί εμείς από τα σχολεία βγάζουμε ανθρώπους που ακούν για βιβλίο, ακούν για μελέτη και το βάζουν στα πόδια! Κακογραμμένα βιβλία και μέθοδοι σκουριασμένες απωθούν τους νέους από το βιβλίο και την ευπρόσδεκτη και γόνιμη γνώση. (...)

7) Με ΑΝΑΛΟΓΙΑ

Με τη μέθοδο αυτή ο συγγραφέας βεβαιώνει μία **ομοιότητα** ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα πράγματα εντελώς ανόμοια από όλες τις άλλες πλευρές. Η μέθοδος αυτή είναι χρήσιμη όταν έχουμε να διασαφηνίσουμε ιδέες ή να τονίσουμε τα κύρια σημεία ενός επιχειρήματος, παραθέτοντας χαρακτηριστικά μια άλλης έννοιας (φαινομένου) που είναι περισσότερο γνωστή και οικεία στους αναγνώστες. Στην περίπτωση αυτή η θεματική

περίοδος είναι διατυπωμένη ως **παρομοίωση** ή **μεταφορά** και η ανάπτυξή της είναι μία **εκτεταμένη παρομοίωση**.

Ενδεικτικές λέξεις: ανάλογα, αναλόγως, παρόμοια, τόσο... όσο, όπως, σαν.

Παράδειγμα

Θεματική Περίοδος	Σήμερα ο άνθρωπος έχει την ιδέα πως λευτερώθηκε από πολλά πράγματα που τον εμποδίζανε τάχα να είναι λεύτερος.
Λεπτομέρειες	Πέταξε, λοιπόν, από πάνω του, μαζί με τ' άλλα και την παράδοση και βρέθηκε σ' ένα χάος. Αυτό το χάος το λέγει ελευθερία. Οι παλιοί οι θαλασσινοί βλέπανε τ' άστρο της τραμουντάνας (τον Πολικόν Αστέρα) και βρίσκανε το δρόμο τους. Κι ο άνθρωπος, μέσα στο ατελείωτο πέλαγο του καιρού, για να ξέρει πού πηγαίνει, είχε την παράδοση που τον οδηγούσε. Σε καιρό που σκεπάζανε τον ουρανό σύννεφα, ο παλιός ναυτικός, σαν έχανε το βορινό αστέρι, δεν ήξερε πού να τραβήξει. Φαντάσου, λοιπόν, αυτός ο άνθρωπος να είχε την ιδέα πως με τη συννεφιά και δίχως το άστρο της τραμουντάνας ήταν πιο ελεύθερος να πάει όπου ήθελε μέσα στο πέλαγος. Το ίδιο λέγει και ο σημερινός άνθρωπος που δεν θέλει την παράδοση
Κατακλείδα	Ένας λαός που έχει χάσει την παράδοση του, είναι σαν τον άνθρωπο που έχει χάσει το μνημονικό του, που έχει πάθει αμνησία. (...) (Φώτης Κόντογλου, περ. <i>Ελεύθερη Γενιά</i> , τεύχος 27, σ. 6)

8) Με ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΜΕΘΟΔΩΝ

Πολλές φορές για την ανάπτυξη της παραγράφου μπορούν να χρησιμοποιηθούν περισσότερες από μία από τις παραπάνω μεθόδους, προκειμένου να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα ή πληρότητα.

Παράδειγμα

Θεματική Περίοδος	Η αντικειμενική πληροφόρηση δεν είναι έργο εύκολο.
Λεπτομέρειες	Γιατί η ξερή απόδοση γεγονότων, χωρίς σύγχρονη σύνδεση τους με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες διαδραματίστηκαν, δεν είναι ολοκληρωμένη πληροφόρηση. Εδώ ακριβώς βρίσκεται και ο κίνδυνος. Γιατί μπορεί στην παρουσίαση της ειδήσεως να παρεμβληθεί ένας άλλος επικίνδυνος παράγων, η προπαγάνδα. Με άλλους λόγους, να αναμιχθεί η πολιτική στην είδηση, στην πληροφόρηση, οπότε είναι αδύνατο να υπάρξει αντικειμενικότητα. Όταν οι εφημερίδες μεταδίδουν απόψεις που εξέφρασαν πολιτικές προσωπικότητες, χωρίς αμεροληψία, αλλά με προβολή ορισμένων από αυτές σε βάρος άλλων, ανάλογα με τις συμπάθειες του εκδότη και πολλές φορές του συντάκτη που γράφει την είδηση, τότε η εφημερίδα δε μεταδίδει ειδήσεις, αλλά κάνει προπαγάνδα. (...) Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δημοσίευση εκτιμήσεων του όγκου πολιτικών εκδηλώσεων. Για μια συγκέντρωση σε ανοικτό χώρο ο αριθμός των πολιτών που έλαβαν μέρος σ' αυτή μπορεί να κυμαίνεται στις εκτιμήσεις των εφημερίδων των άκρων μεταξύ 10.000 και 50.000, ανάλογα με την τοποθέτηση της εφημερίδας ή του ρεπόρτερ. (Γ. Μαύρος, <i>Προβλήματα Τύπου και Δημοσιογραφίας</i>)

Η παραπάνω παράγραφος αναπτύσσεται με αιτιολόγηση και παράδειγμα.

Τρόποι Ανάπτυξης Παραγράφου - Ασκήσεις Εξάσκησης

Να επισημάνετε τους τρόπους ανάπτυξης καθεμίας από τις παραγράφους που ακολουθούν παραπέμποντας σε συγκεκριμένα χωρία τους.

1. Αξιοπρόσεχτη η παρατήρηση. Δεν αληθεύει όμως στη δική μας εποχή. Γιατί σήμερα και τα παιδιά είναι πολύ διαφορετικά από άλλοτε και ο αέρας, το «κλίμα» του σχολείου έχει αλλάξει. Παλαιότερα ο μαθητής περίμενε να φωτιστεί αποκλειστικά και μόνο από το Δάσκαλό του. Σήμερα οι πηγές των πληροφοριών έχουν πολλαπλασιαστεί σε βαθμό εκπληκτικό και οι κρουνοί τους (η εφημερίδα, το περιοδικό, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση) ρέουν μέσα στο σπίτι. Μπορεί λοιπόν ο μαθητής, ανάλογα με τη δύναμη και την όρεξή του, να προμηθεύεται ελεύθερα και απεριόριστα «ειδήσεις» από όλες τις περιοχές της ανθρώπινης περιέργειας: ιστορικές, γεωγραφικές, βιολογικές, ανθρωπολογικές, φυσικής, χημείας, κοσμογραφίας, ηλεκτρολογίας, κάθε λογής «τεχνικής». (*Απολυτήριες Εξετάσεις Γ' Τάξης Ημερησίου Ενιαίου Λυκείου 2004*)

2. Με τον όρο «πολιτισμός» εννοώ πρώτα απ' όλα αυτό που εννοούν οι ανθρωπολόγοι: τον τρόπο ζωής ενός λαού που ζει στον ίδιο τόπο. Ο πολιτισμός αυτός φανερώνεται στις τέχνες του, στο κοινωνικό του σύστημα, στα ήθη κι έθιμά του, στη θρησκεία του. Όλα αυτά, ωστόσο, αν προστεθούν μαζί, δε φτιάχνουν τον «πολιτισμό», παρόλο που συχνά, για ευκολία, το παίρνουμε αυτό για δεδομένο. Είναι μονάχα τα μέρη που προκύπτουν απ' την ανατομία του πολιτισμού, όπως τα μέρη του ανθρώπινου σώματος. Αλλά όπως ο άνθρωπος είναι κάτι παραπάνω από συναρμολόγηση των κομματιών που αποτελούν το σώμα του, έτσι κι ένας πολιτισμός είναι κάτι περισσότερο από συνάθροιση τεχνών, εθίμων και θρησκευτικών πεποιθήσεων. Όλα αυτά επιδρούν το ένα στ' άλλο και, για να καταλάβει κανείς καλά ένα απ' αυτά, πρέπει να καταλάβει κι όλα τ' άλλα. (*Εισαγωγικές Εξετάσεις Ομογενών 2004*)

3. Η καταγραφή όλων των μνημείων αυτών –των πολύ ή λιγότερο γνωστών, των εντοπισμένων αλλά μη ερευνημένων, αλλά και εκείνων των οποίων γνωρίζουμε ακόμη την ύπαρξη μόνο από αρχαίες μαρτυρίες– με όλα τα δεδομένα τους, δηλαδή την ιστορία τους, τα χαρακτηριστικά τους, την κατάστασή τους και τις δυνατότητες χρήσης ή απλής ανάδειξής τους, θα προσφέρει ένα πολύ σημαντικό εργαλείο στη συστηματικότερη διαχείριση αυτού του πλούτου. (*Πανελλαδικές Εξετάσεις Εξετάσεις Γ' Τάξης Ημερησίου Ενιαίου Λυκείου 2015*)

4. Όταν μιλάμε για τουρισμό εννοούμε γενικά τα ταξίδια μακριά από το σπίτι που ξεπερνούν τις είκοσι τέσσερις ώρες και που γίνονται για οιονδήποτε άλλο σκοπό –

περιπέτεια εκπαίδευση, φυγή, υγεία κ.λπ. – εκτός από τον κερδοσκοπικό. Και όταν χαρακτηρίζουμε ένα είδος τουρισμού ως κοινωνικό τουρισμό, καταλαβαίνουμε πως πρόκειται για τουρισμό που περιλαμβάνει όλους. «Όλους» σημαίνει και εδώ, όπως και σε πλείστες άλλες μορφές «κοινωνικών παροχών», τους λιγότερο προνομούχους της ζωής, δηλαδή εκείνους που δεν έχουν ή που δεν έχουν πάντοτε τα υλικά και τα πολιτιστικά μέσα για να ταξιδεύσουν και για να χαρούν, όπως αξίζει, τις διακοπές ή την άδειά τους. Πρόσθετα γνωρίσματα του κοινωνικού τουρισμού είναι ότι «κατευθύνεται» από το κράτος ή την κοινωνία με τη βοήθεια ή την ανοχή του κράτους, ότι δεν είναι εμπορικός και ότι συνήθως αποβλέπει σε πολλούς σκοπούς, όπως π.χ. ανθρωπιστικούς, εθνικούς, πολιτιστικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς, ακόμη και ότι επιδιώκει να πραγματοποιηθεί κάτω από τις καλύτερες δυνατές συνθήκες. (*Εισαγωγικές Εξετάσεις Ομογενών 2003*)

5. Όλες οι βραδείες μεταβολές που προκαλούνται από την εξέλιξη των ειδών ή από μια προοδευτική μεταβολή του κλίματος, δεν μπορούν να εκθέσουν σε κίνδυνο την ισορροπία ενός ζωτικού χώρου. Αντίθετα, οι αιφνίδιες παρεμβάσεις, όσο ασήμαντες κι αν είναι φαινομενικά, μπορούν να έχουν συνέπειες απρόοπτες, ακόμα και καταστρεπτικές. Η εισαγωγή ενός ζωικού είδους, εντελώς ακίνδυνου φαινομενικά, μπορεί να ερημώσει κυριολεκτικά τεράστιες περιοχές. Κάτι τέτοιο συνέβηκε στην Αυστραλία με τους λαγούς. Η επίθεση αυτή, εναντίον της ισορροπίας ενός βιοτόπου, προκλήθηκε από τον άνθρωπο. Θεωρητικά, παρόμοιες αντιδράσεις είναι πιθανές, ακόμα και χωρίς την ανθρώπινη παρέμβαση, αλλά τέτοιες περιπτώσεις είναι σπάνιες. (*Εισαγωγικές Εξετάσεις Ομογενών 2007*)

6. Ίσως είναι περιττό να υπογραμμιστεί πόσο και η βία και η τρομοκρατία, διεθνής ή επιχώρια, βρίσκεται μέσα στον ποταμό του ψεύδους που μουσκεύει και σαπίζει τη ζωή μας. Γιατί λύσεις δεν γεννούν· γεννούν περιπλοκές και οξύνουν το καθεστώς της βαρβαρότητας που μας ταλανίζει. Ψευτίζουν τον άνθρωπο, αφού τον αναγκάζουν να πράττει, να λέει, και με τη χρήση των μαζικών μέσων δημοσιότητας, τελικά και να σκέφτεται, όσα ελεύθερος, ανεπηρέαστος κι αληθινός ποτέ δεν θα έπραττε, ούτε θα έλεγε, ούτε θα στοχαζόταν. Γιατί μοιάζει να λύνουν τα προβλήματα εκείνων, ατόμων ή παρατάξεων, που ασκούν τη βία και την τρομοκρατία σε βάρος των άλλων, των αντιπάλων. Όταν όμως βρισκόμαστε στη λαίλαπα μιας κρίσης του πολιτισμού, αντίπαλοι δεν υπάρχουν. Υπάρχει ο άνθρωπος ως όν ζωικό που ψάχνει να ξαναβρεί τη χαμένη ταυτότητά του, τη χαμένη ψυχή του στο πηκτό αυτό σκοτάδι. (*Πανελλαδικές Εξετάσεις Εσπερινών Λυκείων 2008*).

Στις παραγράφους που ακολουθούν να βρείτε δύο τρόπους ανάπτυξης.

1. Σ' αυτόν τον υπαρκτό εκδημοκρατισμό της γνώσης ορθώνονται τρεις γκρίνιες. Η μία είναι η άρνηση της τεχνολογίας, εξαιτίας των πιθανών κινδύνων που έχει η ανάπτυξή της. Ο Πολ Βιρίλιο, για παράδειγμα, έγραψε την «Πληροφοριακή Βόμβα». Είναι σίγουρος ότι η κοινωνία της γνώσης ενέχει κινδύνους, αλλά άγνωστους. Δεν τους ξέρει, αλλά...υπάρχουν. Η δεύτερη γκρίνια έχει να κάνει με τα «παιδάκια της Αφρικής». Το ακούμε για κάθε νέα τεχνολογία: «Τι να το κάνω εγώ το εμβόλιο για το Αλτσχάιμερ², όταν τα παιδιά της Αφρικής δεν έχουν ούτε ασπιρίνη για τον πυρετό;». Το επιχείρημα έχει εν μέρει λογική. Πραγματικά «τι να το κάνεις το εμβόλιο για το Αλτσχάιμερ, αν δεν έχεις Αλτσχάιμερ;». Αν όμως αποκτήσεις, το πρώτο που ξεχνάς είναι τα «παιδάκια της Αφρικής». Η τρίτη γκρίνια έχει να κάνει με το διαβόητο «ψηφιακό χάσμα». Βέβαια, καμιά τεχνολογία, καμιά επιστημονική επανάσταση δεν διαχέεται αμέσως σε όλη την υφήλιο. Ο Γουτεμβέργιος τύπωσε την πρώτη Βίβλο το 1455· ωστόσο στην Ελλάδα η τυπογραφία ήρθε στις αρχές του 19ου αιώνα. Όσο για το τυπωμένο βιβλίο, ακόμη πασχίζουμε να γίνει κτήμα του ελληνικού λαού. Το σημαντικό, όμως, είναι ότι η επανάσταση έγινε και ακόμη προχωρεί. Εξάλλου, αυτοί που μιλούν για ψηφιακό χάσμα στην Αφρική πρέπει να αναλογιστούν ποιο είναι το τυπογραφικό χάσμα του δυτικού κόσμου με την Αφρική. (*Πανελλήνιες Εξετάσεις Γ' Τάξης Ημερησίου Ενιαίου Λυκείου 2011*)

2. Η «ανθρωπιά» είναι μια λέξη του καιρού μας, ένας όρος κοινόχρηστος, ένα νόμισμα που κυκλοφορεί σ' όλα τα χέρια, γιατί συμβαίνει η ανταλλακτική του αξία να είναι πολύ μεγάλη. Και με την «ανθρωπιά» εννοούμε, φυσικά, τη συμπόνια, τη συμμετοχή, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στο πάθος του γείτονα. Και όχι μόνο του γείτονα. Του κάθε ανθρώπου. Άλλοτε χρησιμοποιούσαν τον όρο «ανθρωπισμός». Έλεγαν: «αυτός είναι μεγάλος ανθρωπιστής» και με τούτο εσήμαιναν μια προσωπικότητα που ξοδεύοταν ολόκληρη για να κάμει το καλό. Ο Ντυνάν, για παράδειγμα, ο ιδρυτής του «Ερυθρού Σταυρού», υπήρξε ένας τέτοιος ανθρωπιστής. Πέρα απ' ό,τι θα μπορούσε να ενδιαφέρει αποκλειστικά το άτομό του, εσυλλογίστηκε τους ανθρώπους που έπασχαν, έξω από διάκριση φυλής και θρησκείας, «εν πολέμω και εν ειρήνη». (*Πανελλαδικές Εξετάσεις Ημερησίων Λυκείων 2014*)

3. Όσο πιο πνευματικός είναι ο πολιτισμός στο σύνολό του ή ο άνθρωπος ατομικά, τόσο περισσότερο ενδιαφέρεται για το «είναι» του και τόσο λιγότερο για το «έχειν» του. Οι θρησκευτικού τύπου πολιτισμοί, λ.χ., ενδιαφέρονταν για το «είναι» του ανθρώπου. Και οι άνθρωποι απαιτούσαν από τον εαυτό τους την οντολογική τους τελείωση, δηλαδή να δημιουργήσουν ένα «είναι» άξιο να σταθεί ενώπιον του Θεού. Αλλά και, γενικότερα,

διηνεκής μέριμνά τους ήταν πώς να βελτιώσουν τον εαυτό τους εσωτερικά, για να είναι άξιοι ενός υψηλού μέτρου (θρησκευτικού, ηθικού, αισθητικού, φιλοσοφικού), το οποίο παρείχε την οντολογική πληρότητα. Αποκλειστικό έργο του πνευματικού πολιτισμού είναι να φτιάξει ανθρώπους σύμφωνα με τα ιδεατά πρότυπα τα οποία παρέχουν την τελείωση και διασώζουν τον άνθρωπο από τις μηδενιστικές ροπές. (*Επαναληπτικές Πανελλαδικές*

4. *Εξετάσεις Ημερησίων Λυκείων 2014*)

5. Παιδεία, κατά τον Πλάτωνα, είναι η «ολκή» και η αγωγή των παιδιών προς τον «ορθό λόγο». Αυτό επιτυγχάνεται καλύτερα και ευκολότερα με τη συμμετοχή και τη συνεργασία του μαθητευόμενου στο παιδευτικό έργο, επειδή το ενδιαφέρον διατηρείται σε υψηλά επίπεδα, οι δε νοητικές και ψυχικές δυνάμεις των μετεχόντων σ' αυτόν βρίσκονται σε συνεχή εγρήγορση. Ο μαθητής, συνεπώς, δεν παραμένει παθητικός δέκτης μιας ψυχρής μετάδοσης έτοιμων γνώσεων, αλλά και ο ίδιος ζητάει να βρει την αλήθεια, με το να ερευνά, να εξετάζει, να ερωτά και να ελέγχει. Βρίσκεται γενικά σε διαλεκτική μάχη συχνών εναλλαγών επίθεσης και άμυνας, με αποτέλεσμα να σημειώνεται πνευματική ανύψωση και ψυχική καλλιέργεια. Με τον τρόπο αυτό, ο διάλογος αποκτά ένα δραματικό στοιχείο, αφού τα δρώντα πρόσωπα δοκιμάζουν μια διαλεκτική περιπέτεια, ανάλογη με εκείνη των ηρώων της τραγωδίας, η οποία συνίσταται, κατά τον Αριστοτέλη, σε μεταβολή στο αντίθετο των «πραττομένων». Η περιπέτεια των προσώπων του διαλόγου έγκειται στην αμηχανία, στην οποία αυτά περιπίπτουν με τον ειρωνικό Σωκρατικό έλεγχο. Έτσι η παιδεία καθίσταται μια τάση, που διαπερνά όλο τον ανθρώπινο βίο. (*Επαναληπτικές Πανελλαδικές Εξετάσεις Ημερησίων Λυκείων 2013*) (ολκή: η έλξη, το τράβηγμα)

Να βρεθεί ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσονται οι παρακάτω παράγραφοι

1. Η εκπαίδευση δεν νοείται πια ως η απλή, κανονιστική μετάδοση γνώσεων από τις μεγαλύτερες γενιές στις νεότερες, όπως την όριζε ο E. Durkheim κατά τον 19^ο αιώνα. Και τούτο επειδή, τόσο το περιεχόμενο της εκάστοτε εκπαιδευτικής πράξης όσο και ο χρόνος που αφιερώνεται σε αυτήν, αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης ανάμεσα στις διαφορετικές γενιές, τα δύο φύλα και τις διαφορετικές κουλτούρες των ανθρώπων, γεγονός που παρατηρείται σε όλες τις σύγχρονες πρακτικές της καθημερινής ζωής. Η εκπαιδευτική πράξη καθίσταται επομένως μια διαδικασία που δεν περιορίζεται στο χώρο (το σχολείο) και το χρόνο (περίοδος της νεότητας), αλλά επεκτείνεται σε όλη τη διάρκεια της ζωής και πέραν των σχολικών τειχών. (*Απολυτήριες Εξετάσεις Γ' Τάξης Ημερησίου Ενιαίου Λυκείου 2010*)

2. Ο Ντούσσελ, ο γιατρός που μοιράστηκε μαζί μου την καμαρούλα, έχει να μας πει ένα σωρό πράγματα για τον έξω κόσμο, τώρα πια που πάψαμε ν' ανήκουμε σ' αυτόν. Οι ιστορίες του είναι θλιβερές. Πολλοί φίλοι εξαφανίστηκαν. Η τύχη τους μας τρομάζει. Κάθε βραδιά χτενίζουν την πόλη τα στρατιωτικά αυτοκίνητα με τους πράσινους μουσαμάδες. Οι Γερμανοί χτυπούν όλες τις πόρτες και ψάχνουν για Εβραίους. Αν βρουν Εβραίους, φορτώνουν στα καμιόνια ολόκληρη την οικογένεια. Όσοι δεν κρύβονται υπογράφουν την καταδίκη τους. Οι Γερμανοί το κάνουν αυτό συστηματικά με τη λίστα στο χέρι, χτυπώντας εκείνη την πόρτα που θα βρουν να τους περιμένει πλούσια λεία. Άλλοτε πάλι, οι δυστυχισμένοι πληρώνουν λύτρα για κάθε κεφάλι. Το πράγμα είναι τραγικό. Το βράδυ βλέπω να περνάνε συχνά αυτές οι λιτανείες των ασθενών με τα παιδιά τους να κλαίνε, να σέρνονται κάτω απ' τις διαταγές μερικών κτηνανθρώπων, που τους χτυπούν με το μαστίγιο και τους βασανίζουν, ώσπου να πέσουν κάτω. Δε λυπούνται κανένα, ούτε τους γέρους, ούτε τα μωρά, ούτε τις έγκυες γυναίκες, ούτε τους αρρώστους. Όλοι είναι κατάλληλοι για το ταξίδι προς το θάνατο. *(Πανελλαδικές Εξετάσεις 2000 – Β' Λυκείου)*

3. Στην έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής της UNESCO για την εκπαίδευση στον 21ο αιώνα τονίζεται ότι η διά βίου εκπαίδευση πρέπει να στηρίζεται στους παρακάτω τέσσερις πυλώνες, που αποτελούν διαφορετικά είδη μάθησης: 1. Μαθαίνω πώς να αποκτώ τη γνώση, συνδυάζοντας ικανοποιητικά μια ευρύτατη γενική παιδεία με τη δυνατότητα εμβάθυνσης σε ορισμένα θέματα. Μαθαίνω να ενεργώ με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποκτώ όχι μόνο επαγγελματική κατάρτιση αλλά και γενικότερα τη δυνατότητα να αντιμετωπίζω διάφορες καταστάσεις και να εργάζομαι αρμονικά σε ομάδες. 3. Μαθαίνω να συμβιώνω, κατανοώντας τους άλλους και έχοντας επίγνωση των κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων -συμβάλλοντας στην πραγματοποίηση κοινών δράσεων και στη διευθέτηση των συγκρούσεων-, με σεβασμό στις αξίες του πλουραλισμού, της αμοιβαίας κατανόησης και της ειρήνης. 4. Μαθαίνω να ζω με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναπτύσσω την προσωπικότητά μου και να μπορώ να ενεργώ με μεγαλύτερη αυτονομία και περισσότερη κρίση και προσωπική υπευθυνότητα. Για τον λόγο αυτόν η εκπαίδευση δεν πρέπει να παραμελεί την ανάπτυξη των ατομικών δυνατοτήτων, τη μνήμη, τη λογική κρίση, την αίσθηση του ωραίου, τις φυσικές ικανότητες του ατόμου και τη δεξιότητα της επικοινωνίας, με παράλληλη ευαισθησία στη χρήση της μητρικής γλώσσας. *(Πανελλαδικές Εξετάσεις 2000 – Γ Λυκείου)*

4. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ένωση, η τηλεργασία μπορεί να οριστεί ως η μορφή εργασίας που εκτελείται από ένα άτομο κυρίως ή σε ένα σημαντικό μέρος της, σε τοποθεσίες εκτός του παραδοσιακού εργασιακού χώρου, για έναν εργοδότη ή πελάτη, και η

οποία περιλαμβάνει τη χρήση των τηλεπικοινωνιών και προηγμένων τεχνολογιών πληροφόρησης ως ένα ουσιαστικό και κεντρικό χαρακτηριστικό της εργασίας. Οι δύο βασικοί τρόποι τηλεργασίας είναι είτε κάποιος να είναι υπάλληλος σε έναν εργοδότη είτε ελεύθερος επαγγελματίας. Στην πρώτη περίπτωση, ο εργαζόμενος είναι μόνιμα συνδεδεμένος με το δίκτυο των εργοδοτών, η εργασιακή του ζωή είναι πολύ περισσότερο ελεγχόμενη μέσω της τεχνολογίας και έχει πολύ λιγότερη ευελιξία ως προς τον τρόπο που θα οργανώσει τον εργάσιμο χρόνο του. Στη δεύτερη περίπτωση, ο εργαζόμενος είναι πολύ περισσότερο ελεύθερος να καθορίσει τον ρυθμό εργασίας του εκτελώντας την εργασία του στον προσωπικό του υπολογιστή και συνδεδεμένος μόνο, όταν είναι απαραίτητο, με το δίκτυο της επιχείρησης, το οποίο μπορεί να εφαρμοστεί σε πολλά επαγγέλματα. (Πανελλαδικές Εξετάσεις 2001 – Β' Λυκείου)

5. Αξιοπρόσεκτες, επίσης, είναι και οι επιπτώσεις αυτής της νέας αίσθησης του χρόνου στην εκπαιδευτική διαδικασία. Παρατηρείται π.χ. δυσκολία συγκέντρωσης της προσοχής των παιδιών, όπως και υπερβολική κινητικότητα, αφού η καθημερινή ζωή δεν συμβαδίζει με το ρυθμό της τηλεοπτικής εικόνας. Πολύ φυσικό είναι να θεωρείται ανιαρό το σχολικό μάθημα, όπως και ο διάλογος στην οικογένεια, που τώρα έχει αντιπάλους τα κανάλια με τα ελκυστικά τους προγράμματα. Ας μην παραλείψουμε και τις ταινίες του Σαββατόβραδου, οι οποίες έχουν στοιχίσει σε πλήθος παιδιών την απουσία από τον κυριακάτικο εκκλησιασμό ή από το οικογενειακό τραπέζι. (Πανελλαδικές Εξετάσεις 2003 – Β' Λυκείου)

Να αναγνωρίσετε τον τρόπο/-ους ανάπτυξης των ακόλουθων παραγράφων.

1. Η Ενωμένη Ευρώπη είναι μια πραγματικότητα και αυτό διαφαίνεται μέσα από την καθημερινή μας ζωή. Τα δικαιώματα που έχουμε ως Ευρωπαίοι πολίτες καθιστούν τη ζωή μας ευκολότερη. Με τη χρήση του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, την απλή επίδειξη ταυτότητας, για να μεταβούμε σε μια άλλη χώρα, με τα μειωμένα δίδακτρα σπουδών που καταβάλλουμε, τα τόσα προγράμματα ανταλλαγής μαθητών στη σχολική ζωή, όπως είναι το πρόγραμμα «Σωκράτης», συνειδητοποιούμε ότι η Ευρωπαϊκή οικογένεια είναι μια πραγματικότητα.

2. Και σ' αυτό –υποθέτω εγώ– βρίσκεται όλη η διαφορά γάτας και σκύλου. Η νοημοσύνη της γάτας είναι φύσει κατώτερη από τη νοημοσύνη του σκύλου. Επομένως, δεν μπορεί να 'χει με τον άνθρωπο τη συνεννόηση που έχει εκείνος. Κι όταν υστερεί η συνεννόηση, δεν μπορεί παρά να υστερεί κι η αγάπη και η αφοσίωση. Γιατί το γατάκι μού έχωσε τα νύχια του στο χέρι μου, να κρατηθεί, όπως θα τά 'χωνε σ' ένα μαξιλάρι; Από κουταμάρα. Τη γατίσια κουταμάρα, τη φυσική του. Ο σκύλος είναι πολύ πιο έξυπνος,

να...! Ωστόσο, αν και το βλέπουν και το παραδέχονται αυτό, πολλοί αγαπούν περισσότερο τη γάτα, πρώτο γιατί είναι πιο όμορφη, πιο χαριτωμένη, πιο καλλιτεχνική –κι αλήθεια, ούτε τις καμπύλες της έχει ο σκύλος ούτε τα κουνήματά της. Και δεύτερο, γιατί προτιμούν το χαρακτήρα της, ο οποίος είναι πιο περήφανος και πιο... ανθρώπινος. Το σκύλο τον βρίσκουν κάπως ταπεινό, δουλικό. Παραδίδεται στον άνθρωπο ολόψυχα, χωρίς όρους, και τον υπηρετεί πιστά, σ' όλη του τη ζωή, σα σκλάβος αγορασμένος. Η γάτα, απεναντίας, και στη μεγαλύτερή της αγάπη κι αφοσίωση διατηρεί τον εγωισμό της, την αξιοπρέπειά της, την ελευθερία της. Με άλλους λόγους: ο σκύλος το παρακάνει· η γάτα κρατεί ένα μέτρο, δεν φτάνει παρά ως ένα βαθμό. Έτσι, μοιάζει πολύ περισσότερο με τον ελεύθερο άνθρωπο. Κι ένας ελεύθερος άνθρωπος –σας λένε– δεν ταιριάζει ν' αγαπά παρά το ζώο που του μοιάζει. Κι έν' άλλο ακόμα: η αγάπη του ανθρώπου στο σκύλο είναι κάπως... συμφεροντολογική, διότι ξέρει πως θά 'χει όλη τη δυνατή ανταπόδοση. Η αγάπη όμως στη γάτα, την περήφανη και εγωίστρια, είναι αφιλόκερδη. Κι αυτή είναι η αληθινή αγάπη...

Γρ. Ξενόπουλος, Αθηναϊκές επιστολές (από το βιβλίο του Χρ. Τσολάκη, Από το λόγο στη συνείδηση του λόγου, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 128).

3. Το δοκίμιο είναι ένα ιδιότυπο γραμματειακό είδος που βρίσκεται ανάμεσα στα καθαρώς λογοτεχνικά κείμενα και στις σύντομες μελέτες. Αυτό σημαίνει ότι δεν ταυτίζεται με τα λογοτεχνικά κείμενα ούτε, βέβαια, με τις εμπειριστατωμένες μελέτες. Πραγματεύεται συνήθως ένα θέμα που το εξετάζει στις πιο βασικές του πλευρές, χωρίς όμως να το εξαντλεί, και κατά κανόνα είναι σύντομο στην έκτασή του. Τέλος, δηλώνει περισσότερο και εκφράζει την υποκειμενική οπτική του δημιουργού σχετικά με το θέμα που πραγματεύεται.

Λεξικό λογοτεχνικών όρων, ΟΕΔΒ, σ. 51.

4. Ένα χάσμα χωρίζει το Σωκράτη από τους σοφιστές. Ο Σωκράτης αναζητούσε τη μία και καθολική έννοια, τη μία και καθολική αλήθεια, ενώ οι σοφιστές υποστήριζαν τις πολλές γνώμες για το ίδιο πράγμα. Επίσης και στον τρόπο της ζωής υπάρχει ριζική αντίθεση μεταξύ σοφιστών και Σωκράτη. Οι σοφιστές ήταν έμποροι γνώσεων, ενώ ο Σωκράτης υπήρξε ένας άμισθος δάσκαλος και ερευνητής της αλήθειας. Το μόνο κοινό μεταξύ των σοφιστών και του Σωκράτη ήταν ότι κι αυτός κι εκείνοι διαπίστωσαν ότι η παραδεδομένη μόρφωση και παιδεία δεν ήταν αρκετή για την εποχή τους.

5. Η δημοσιογραφία μπορεί να διακριθεί με βάση το περιεχόμενό της σε ειδησεογραφική και ερμηνευτική. Η πρώτη ασχολείται ειδικά με την αναγραφή ειδήσεων, δηλαδή ανακοινώνει τα γεγονότα που ενδιαφέρουν τον άνθρωπο και επηρεάζουν τη ζωή

του. Η δεύτερη ως άρθρο, σχόλιο, χρονογράφημα, γελοιογραφία ερμηνεύει και σχολιάζει τα γεγονότα και τις ειδήσεις.

6. Η προπαγάνδα είναι πολιτική, κοινωνική, εμπορική. Είναι το σκληρό σφυροκόπημα που επιδιώκει να επιβάλλει ένα προϊόν οποιασδήποτε μορφής. Αυτό το προϊόν μπορεί να είναι μια πίστη, μια κοινωνική οργάνωση, ένα πολιτικό καθεστώς ή ένα είδος της καθημερινής χρήσης. Όλοι οι τρόποι της επικοινωνίας έχουν επιστρατευθεί, για να υπηρετήσουν την προπαγάνδα. Ο άμεσος λόγος, το ραδιόφωνο, ο κινηματογράφος, η τηλεόραση, το τυπωμένο χαρτί, περιοδικό, εφημερίδα, βιβλίο.

I. Μ. Παναγιωτόπουλος

7. Η οικογένεια είναι η θεμελιώδης κοινωνική ομάδα, αναπόσπαστα δεμένη με τον κοινωνικό βίο των ανθρώπων. Αποτελείται από δύο ετερόφυλα άτομα –μη συγγενείς εξ αίματος– τα οποία έχουν ενωθεί με τα δεσμά του γάμου και έχουν συναποδεχθεί ότι θ' αντιμετωπίσουν από κοινού τα προβλήματα.

8. Αποτέλεσμα της ανισοτιμίας ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα είναι η σύγκρουση του αντρώγου, η οποία φέρνει την κρίση στο γάμο και τη δυσαρμονία στις προσωπικές σχέσεις των μελών της οικογένειας. Οι διαμάχες και οι ανταγωνισμοί που ακολουθούν αποξενώνουν τους συζύγους μεταξύ τους και διαμορφώνουν τα παιδιά τους σε αντικοινωνικά άτομα και ανήλικους επαναστάτες. Όταν η σχέση στην οικογένεια είναι ανταγωνιστική και όχι συνεργατική, ο στόχος είναι όχι η σύνθεση των αντίθετων απόψεων για τη συνοχή της οικογένειας, αλλά η επιβολή της μιας και μόνης άποψης και η προσπάθεια να υποκύψει ο άλλος.

[Γ. Σκληρός]

9. Ζούμε σε μια περιοχή όπου τα σημάδια αναζωπύρωσης του εθνικισμού είναι έκδηλα. Γεγονότα, όπως αυτά που διαδραματίστηκαν στην πρώην Γιουγκοσλαβία και στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο, είναι εύγλωττα δείγματα εθνικιστικής έξαρσης.

10. Κοινωνία δεν είναι μόνο το απρόσωπο σύνολο ανθρώπων που έχουν κοινά πολιτιστικά γνωρίσματα, συνδέονται με κοινές παραδόσεις και αξίες και επιδιώκουν κοινούς στόχους· κοινωνία είναι και οι θεσμοί, οι κανόνες, οι αρχές και οι ιδέες που ρυθμίζουν τη ζωή των ανθρώπων που την αποτελούν. Τα ιδεολογικά και οργανωτικά αυτά σχήματα είναι προϊόντα της μακράς συμβίωσης των ανθρώπων. Χωρίς αυτά δε θα υπήρχε κοινωνική οργάνωση και συνοχή, και επομένως ούτε κοινωνική ζωή.

11. Αν επιχειρήσουμε να ταξινομήσουμε σχηματικά τα παιδαγωγικά ιδεώδη που διαμορφώθηκαν στην ευρωπαϊκή ιστορία, μπορούμε να τα διαφοροποιήσουμε σε τέσσερις κατηγορίες: α) το ατομικό ή το ατομικιστικό ιδεώδες της αγωγής, β) το κοινωνικό ή

κοινωνιοκρατικό ιδεώδες, γ) το ανθρωπιστικό ιδεώδες και δ) το θρησκευτικό ή μεταφυσικό ιδεώδες της αγωγής.

12. Όπως είναι αναγκαία η ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών του ανθρώπου, έτσι είναι αναγκαία και η ικανοποίηση των πνευματικών και ψυχικών του αναγκών. (Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος [· ο ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη καὶ ἀπὸ πνευματικῆς τροφῆς]). Την ἀνάγκη αὐτὴ ικανοποιεῖ ἡ ψυχαγωγία.

13. Αὐτὴ τὴ διαδικασία με τὴν ὁποία ἓνα ἄτομο μαθαίνει καὶ υιοθετεῖ τὰ σχήματα συμπεριφοράς καὶ τοὺς κανόνες που θεωροῦνται κατάλληλοι γιὰ τὸ κοινωνικὸ του περιβάλλον τὴν ονομάζουμε κοινωνικοποίηση. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς κοινωνίας, ἡ κοινωνικοποίηση εἶναι ἓνας τρόπος με τὸν ὁποῖο μεταδίδεται ἡ κουλτούρα καὶ τὸ ἄτομο προσαρμόζεται σ' ἓναν οργανωμένο τρόπο ζωῆς. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ατόμου, ἡ κοινωνικοποίηση εἶναι μιὰ πραγματοποίηση τῶν δυνατοτήτων του, ἓνας τρόπος που «ανθρωποποιεῖ» τὸ βιολογικὸ ὄργανισμὸ του καὶ τὸν μεταμορφώνει σὲ ἓνα «εγώ» με μιὰ αἴσθησι ταυτότητας. Ἐτσι, ἡ κοινωνικοποίηση καθορίζει τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ατόμου, εἶναι ἓνα μέσο με τὸ ὁποῖο ἡ κοινωνία ασκεῖ ἔλεγχο στὸ ἄτομο, ἀλλὰ ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀπαραίτητη συνθήκη γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ατομικότητας.

(Γ. Μανωλίδης)

14. Ὁ επαναστάτης διαφέρει ουσιαστικά ἀπὸ τὸν επαναστατημένο πολίτη. Ὁ επαναστάτης εἶναι ευαίσθητοποιημένος ἀλλὰ καὶ ενεργὸς πολίτης με υψηλὴ πολιτικὴ συνειδητότητα. Ἐπιδεικνύει ἔμπρακτο ἐνδιαφέρον καὶ συμμετέχει ἀγωνιστικά, μέσα ἀπὸ συλλογικὸ χαρακτήρα δραστηριότητες, στὴν ἀντιμέτωπιση τῶν κοινωνικοπολιτικῶν προβλημάτων με μακροπρόθεσμη στόχευση τὴν ἀνατροπὴ τοῦ καθεστώτος. Ἀντίθετα, ὁ επαναστατημένος πολίτης ἀντιδρᾷ στις ἀρνητικὲς πτυχὲς τῆς πολιτικῆς πραγματικότητας, ἐκδηλώνει ὅμως μιὰ συναισθηματικὴ, φραστικὴ διαμαρτυρία που ἐξαντλεῖται σ' ἓνα θεωρητικὸ ἐπίπεδο. Ἡ παρορμητικὴ ἐναντίωσι καὶ ἡ ἐνδεχόμενη ἀγανάκτησή του συχνὰ δε συνοδεύονται ἀπὸ δημιουργικὴ δράσι καὶ ἔμπρακτη ἀντίθεσι.

15. Ὁ παραπλανητικὸς χαρακτήρας τῆς διαφήμισης ἐπιδρᾷ ἀρνητικά στὴ διαμόρφωσι τῆς συνείδησι τοῦ ατόμου. Με τὶς τεχνικὲς τῆς πετυχαίνει τὸν ἐθισμό τῶν μαζῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴ καὶ ὑπακοή σὲ διαφημιστικὰ μηνύματα, στὴν ἀκριτὴ υιοθέτησι μηνυμάτων πολιτικῶν καὶ ιδεολογικῶν περιεχομένων. Ἐτσι, οἱ πολῖτες ἀπογυμνώνονται ἐντεχνα ἀπὸ τὸ ἀναφαίρετο δικαίωμα καὶ καθήκον τους νὰ ἀποφασίζουν γιὰ τὴν τύχη τους.

16. Ἀναντίρρητα, ἡ τεχνολογία ἐπέφερε κοσμογονικὲς ἀλλαγὲς στὸν πολιτισμὸ καὶ ἀπέτελεσε εὐλογία γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι μετέτρεψε τὴν ἐργασίαν, χάρι στα μέσα που ἐξασφάλισε, ἀπὸ ἐπίμοχθη καὶ ἐπώδυνη σὲ ἀκοπή καὶ ἀπλή διαδικασία.

Παράλληλα, απομάκρυνε το φάσμα της πείνας από ένα μεγάλο τμήμα της ανθρωπότητας και απάλλαξε τον άνθρωπο από την ασφυκτική κυριαρχία της φύσης. Αξίζει επίσης να παρατηρηθεί ότι με τη συνδρομή της τεχνολογικής ανάπτυξης τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν πλέον κτήμα των περισσότερων ανθρώπων του πλανήτη.

17. Πρώτα απ' όλα ας προσπαθήσουμε να περιγράψουμε συνοπτικά το Διαδίκτυο και ειδικότερα τον παγκόσμιο ιστό (Web) με μια αναλογία. Ας φανταστούμε τον κυβερνοχώρο ως μια τεράστια έκθεση. Ο κάθε «εκθέτης» δημιουργεί το δικό του περίπτερο (site) που καταχωρείται σε μία διεύθυνση (www.address). Ο χρήστης του διαδικτύου, μέσα από τους τηλεπικοινωνιακούς διαδρόμους που δημιούργησε η σύζευξη τηλεφώνου–υπολογιστή, επισκέπτεται αυτήν την άυλη, διαρκή και παγκόσμια ψηφιακή έκθεση. Περνά από διάφορα sites, επικοινωνεί με τον «εκθέτη», και βεβαίως μπορεί να πάρει («κατεβάσει») πληροφοριακό υλικό. Αρκεί να έχει εξασφαλίσει την είσοδό του μέσω ενός προμηθευτή (provider) σύνδεσης στο Διαδίκτυο.

(Le Monde diplomatique)

18. Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος του πρωινού καθ' όλη τη διάρκεια της προετοιμασίας του μαθητή για τις εξετάσεις. Γιατί ένα πλήρες πρωινό αυξάνει τη διάθεση και την ενέργεια του παιδιού, για να αντεπεξέλθει τις δυσκολίες του διαβάσματος και των άλλων υποχρεώσεων της ημέρας. Το πρωινό, αφού μειώνει το αίσθημα της πείνας κατά τις μεσημεριανές ώρες, αποτρέπει την υπερκατανάλωση φαγητού το μεσημέρι και έτσι δεν προκαλεί υπνηλία και μείωση της απόδοσης του μαθητή. Συνεπώς, θα συμβουλεύαμε τον μαθητή, ιδιαίτερα στην περίοδο των εξετάσεων, να τρώει ένα καλό πρωινό, για να είναι πιο αποδοτικός στο διάβασμά του.

19. Το προστατευτικό χρώμα είναι ένα ακόμα από τα γνωστά θαύματα του φυσικού κόσμου. Αυτό καθιστά το κατάστικτο ελαφάκι αόρατο στο ηλιόλουστο δάσος· αυτό κάνει και τον γραμμωτό τράχηλο της πέρδικας δυσδιάκριτο μέσα στα καλάμια. Σε μερικά από τα πλάσματα της η Φύση χάρισε ακόμη πιο καταπληκτικούς προστατευτικούς χρωματισμούς, που μπορούν να μεταβάλλονται σύμφωνα με τις μεταλλαγές του περιβάλλοντος, δίνοντας τη δυνατότητα, π.χ., στα διάφορα έντομα και τις σαύρες να μετακινούνται άφοβα από τα πράσινα φύλλα στα καστανόχρωμα κλαδιά.

20. Βέβαια άλλη η «ύλη» και άλλοι οι «τρόποι μιμήσεως» του δημοτικού τραγουδιού και άλλοι της λαϊκής τέχνης. Όμως και τα δύο εκφράζουν τον ίδιο λαό στην ίδια ιστορική περίοδο. Όμοια είναι και η κατεργασία της πρώτης ύλης τους. Ο στίχος που βγαίνει από τον ποιητάρη στο πανηγύρι του χωριού, από στόμα σε στόμα, υφίσταται μια αργή ομαδική κατεργασία που τον στρογγυλεύει, τον προσαρμόζει στους κοινούς εκφραστικούς τύπους

και του δίνει τον υπερατομικό χαρακτήρα του δημοτικού τραγουδιού. Τον παντρεύει και με παλιότερες δοκιμασμένες εκφράσεις. Ο Κ. Θ. Δημαράς, στην *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, σημειώνει μερικές τέτοιες εκφράσεις: τρία πουλάκια κάθονται — ακόμα ο λόγος έστεκε — πολύ του κακοφάνη. Και τα διακοσμητικά θέματα της λαϊκής τέχνης από χέρι σε χέρι υφίστανται την ίδια ομαδική κατεργασία, προσαρμόζονται στις κοινές οπτικές συνήθειες και με τις μικρές ανώνυμες προσφορές του τεχνίτη ή της τεχνίτριας ακολουθούν μια πορεία παράλληλη με του δημοτικού στίχου. Κι αυτά συντίθενται με παλιότερα θέματα. Τα πανάρχαια διακοσμητικά *σχήματα* και μορφές κοσμημάτων αντιστοιχούν με τους πανάρχαιους μύθους και τα μορφολογικά στοιχεία που σώζονται μέσα στα δημοτικά μας τραγούδια. Η Αγγελική Χατζημιχάλη βρήκε σε γεωμετρικά *θέματα* της τέχνης των Σαρακατσάνων αναλογία με ευρήματα της νεολιθικής εποχής.

21. Από παιδαγωγική άποψη, το θέμα της ενότητας στη γλώσσα είναι θεμελιώδες. Γιατί είναι γνωστό ότι ο ενιαίος χαρακτήρας της γλώσσας ασκεί άμεση επίδραση πάνω στην ευφυΐα του παιδιού, τη συγκρότησή της και την έκφρασή της κατά τρόπο οργανικό. Εφόσον οι πνευματικές ικανότητες αναπτύσσονται ταυτόχρονα με τη γλώσσα, είναι ολοφάνερο ότι η μάθηση της γλώσσας τελικά σημαίνει καλλιέργεια της ευφυΐας. Γι' αυτό το λόγο οι ατέλειες στο διανοητικό τομέα (φράσεις χωρίς περιεχόμενο, αδυναμία στη λογική οργάνωση της ύλης κ.τ.λ.) δεν πρέπει να αναζητούνται έξω από το γλωσσικό όργανο που χρησιμοποιείται (...).

22. Τα αποτελέσματα της δωρικής εισβολής δεν άργησαν να φανούν. Όπου εγκαταστάθηκαν οι Δωριείς, σταμάτησε κάθε πρόοδος, η τέχνη οπισθοδρόμησε και οι άνθρωποι ξαναγύρισαν στις πρωτόγονες συνήθειες. Τα αγγεία τώρα είναι χοντροειδή και μεγάλα με άτεχνες παραστάσεις ή απλά γεωμετρικά αγήματα εν αντιθέσει προς τα κομψά κρητομυκηναϊκά με τις φυσικότερες παραστάσεις. Η θαλασσοκρατία πέρασε στα χέρια των Φοινίκων. Ακολούθησαν κύματα μεταναστεύσεων προς τα νησιά του Αιγαίου Πελάγους και τα μικρασιατικά παράλια.

23. Μια ανθρώπινη ψυχή χωρίς την πρέπουσα παιδεία μοιάζει με ένα μάρμαρο λατομείου που δεν αποκαλύπτει καμιά από τις ομορφιές του, ως τη στιγμή που η τέχνη του μαρμαρά αποκαλύψει τα χρώματα και φέρει στο φως κάθε απόχρωση, κηλίδα και φλέβα που περνά μέσα απ' τον κορμό του. Με τον ίδιο τρόπο και η παιδεία, όταν επενεργήσει πάνω σ' ένα έξοχο πνεύμα, μας αποκαλύπτει όλες τις κρυφές αρετές και τα προτερήματα του...

24. Η ενδυμασία συγκεντρώνει άπειρες ιδιότητες και χαρακτηρισμούς, έχει δεχτεί σοβαρές έρευνες και θεωρήσεις αλλά συγχρόνως έχει παρουσιαστεί σαν ένα χωρίς σημασία

στοιχείο, έχει αντιμετωπιστεί σαν κάτι πολύτιμο αλλά και ασήμαντο, της έχουν αποδοθεί δραματικές διαστάσεις, αλλά έχει συγχρόνως γελοιοποιηθεί κατά το χειρότερο τρόπο. Παρά ταύτα, είναι σημείο ταυτότητας, αναγνώρισης και αναφοράς, έλξης και γοητείας, αποστροφής και εκφοβισμού, συμβολικό στοιχείο, σημειολογικός κώδικας, πομπός και δέκτης μηνυμάτων.

25. Τα επαγγέλματα του μέλλοντος είναι εκείνα των οποίων οι προοπτικές είναι θετικές ή πολύ θετικές στην αγορά εργασίας. Τα επαγγέλματα δηλαδή για τα οποία οι κενές θέσεις εργασίας στο άμεσο μέλλον των επομένων 5-10 ετών προβλέπεται να είναι περισσότερες από τον αριθμό των ατόμων που επιθυμούν να έχουν τα προσόντα να τις καταλάβουν (υπερβάλλουσα ζήτηση εργασίας).

26. Επειδή στην κοινωνία δεσπόζουν οι αντιλήψεις για την απομόνωση των αναπήρων (και των μειονοτήτων γενικότερα), γι' αυτό και η κοινή γνώμη υποστηρίζει βασικά την ιδεολογία της προστασίας και γι' αυτό ακριβώς το λόγο παρεμποδίζεται και η ένταξη των αναπήρων στο κοινωνικό σύνολο. Έτσι, πολλά ανάπηρα άτομα μεγαλώνουν σε ιδρύματα. Τα περισσότερα από αυτά είναι τόποι προστασίας και συντήρησης (φιλανθρωπικά ιδρύματα) που απομονώνουν τους τροφίμους τους από την κανονική ζωή.

27. Δύο είναι οι κύριοι συντελεστές της καταστροφής των μνημείων. Είναι η ίδια η φύση πρώτα πρώτα, που είτε δια μέσου της γήρανσης και της κόπωσης των υλικών είτε με τις καταστροφές που η ίδια προκαλεί-τους σεισμούς, για παράδειγμα- συντελεί στην εξαφάνιση των μνημείων. Και είμαστε και εμείς, οι άνθρωποι, τμήμα της φύσης και εμείς, που με την καθημερινή μας δράση και επέμβαση προκαλούμε αντίστοιχες καταστροφές.

28. Ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός υπήρξε ο πολιτισμός του «δύο». Το μέν είχε και το δέ, το *πότερον* είχε και το *ή*, το ούτως είχε και το *ώσπερ*. Η σύγκριση, η αντίθεση, η αναλογία ήταν ελληνικά εννοιολογικά προνόμια. Οι αριθμοί στην κλίση ήταν τρεις: υπήρχε και ο δυικός. Οι σοφιστές στήριζαν τη ρητορική τους διδασκαλία στους δισσούς λόγους. Και η ρητορική, που καθόριζε την πολιτική, ήταν μια αντιπαράθεση αντικρουόμενων απόψεων. Συνακόλουθα, ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός αναδείχθηκε ως πολιτισμός του λόγου, της σκέψης και της έκφρασης, όπως διττά εννοούσαν τον όρο οι προγονοί μας. Και μάλιστα της ελεύθερης σκέψης και έκφρασης, του κριτικού πνεύματος, της δημοκρατίας, της ισοτιμίας, της αντιπαράθεσης. Στους σύγχρονους του πολιτισμούς δεν κυριαρχούσε ούτε το «δύο», ούτε ο λόγος, ούτε η ελευθερία. Κυριαρχούσε ο ένας, ο μονάρχης και ο λόγος του ήταν αδιαμφισβήτητος. Οι υπήκοοι δεν είχαν το δικαίωμα να αντιπαρατεθούν στο λόγο του ενός. Και γι' αυτό ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός ξεχώρισε. Ο δογματικός

λόγος δεν μπορεί να εγγυηθεί την πρόοδο. Αυτό περνά αναγκαστικά μέσα από τη σύγκρουση.

29. Η δημοτική γλώσσα μας έχει γραμματική ενότητα. Η ενότητα αυτή έχει την έννοια της συγχώνευσης σ' ένα ενιαίο γραμματικό σύστημα με φωνητική, μορφολογική και λεξιλογική συνέπεια και ομοιογένεια. Το σημείο αυτό είναι πολύ σημαντικό για την κατανόηση της υφής της δημοτικής. Γιατί θα μπορούσε να προβληθεί το επιχείρημα (που προβλήθηκε) ότι η δημοτική έχει δεχτεί γλωσσικά στοιχεία με ποικίλη προέλευση (λόγια, λαϊκά, ξένα), που την καθιστούν γλώσσα ανομοιογενή — και είναι μερικοί που αυτό, θαρρείς, επιζητούν απ' αυτή, την ανομοιογένεια. Όμως αν και η δημοτική έχει πραγματικά δεχτεί τα στοιχεία αυτά, ο χαρακτήρας της παραμένει γενικά ομοιογενής — οι κάποιες εξαιρέσεις αποτελούν λεπτομέρειες που δεν αλλοιώνουν τη γενική εικόνα, γιατί όλα τα στοιχεία προσαρμόστηκαν κατά το δυνατόν φωνητικά και ιδίως μορφολογικά στο γραμματικό σύστημα της δημοτικής. Τουλάχιστον αυτή είναι η γενική τάση (...)

30. Κατανάλωση είναι η χρήση αγαθών ή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών μας. Δεν είναι μόνο η λήψη τροφής ή το κάπνισμα των ξύλων, που η εξαφάνισή τους συντελείται μπροστά στα μάτια μας, είναι και το ντύσιμό μας, η κίνηση των μηχανών, η μετάβαση στο σχολείο, η κόμμωσή μας, η επίσκεψη του γιατρού, το ταξίδι μας με αυτοκίνητο ή αεροπλάνο, το διάβασμα βιβλίων ή περιοδικών, η μετάβασή μας στον κινηματογράφο, η παρακολούθηση ενός προγράμματος στην τηλεόραση, η ταχυδρόμηση γράμματος ή οποιοδήποτε πράγμα που απαιτεί εργασία από άλλους ή χρησιμοποιεί, έστω και ανεπαίσθητα, τα συσσωρευμένα «καπιταλιστικά αγαθά». Αλλά το αγαθό που η κατανάλωση του φτάνει σε ποσοστό 100% είναι ο χρόνος. Ο καθένας μας, από τότε που γεννιέται ως να πεθάνει, είναι ένας καταναλωτής του χρόνου. Μπορεί να είμαστε ή να μην είμαστε παραγωγικά στοιχεία, γιατί, όπως οι μέλισσες, έχουμε βασίλισσες, εργάτες και κηφήνες· είμαστε όμως όλοι μας καταναλωτές. Και επειδή αυτή είναι η αλήθεια, ο καθένας μας, είτε συνειδητά είτε υποσυνειδητά, ενδιαφέρεται για το τι αγοράζει και τι χρησιμοποιεί και ακόμη για τον τρόπο που αυτό του προσφέρεται.

31. Η ποίηση μπορεί να διαιρεθεί αδρομερώς σε τρία μέρη: στην επική, στη λυρική και στη δραματική. Οι μορφές αυτές αντανακλούν τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, μέσα στις οποίες εμφανίστηκαν και αναπτύχθηκαν. Έτσι η επική ποίηση εκφράζει το πνεύμα και τα ιδανικά κατά την εποχή της βασιλείας, όπου η αγωνιστική διάθεση και η παλικαριά θεωρούνταν οι μεγαλύτερες αρετές του ανθρώπου. Αντίθετα, την παραγμένη εποχή, που στα πράγματα βρίσκονταν οι ευπατρίδες αριστοκρατικοί, και κάτω από την απειλή των ναυτικών και των βιομηχάνων, που με τον πλούτο τους κατακτούσαν όλο και περισσότερα

πολιτικά δικαιώματα, αναπτύχθηκε η λυρική ποίηση. Αργότερα, την εποχή της δημοκρατίας, δημιουργείται μια νέα μορφή ποίησης, που αγκαλιάζει τις λαχτάρες και τους πόθους ολόκληρου του λαού, η δραματική ποίηση.

32. Άλλο ουσιώδες συστατικό που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες ανέσεις — η επαρκής θέρμανση των σπιτιών — πραγματοποιήθηκε, τουλάχιστο ως ένα μεγάλο βαθμό εξαιτίας της πολιτικής δομής των αρχαίων κοινωνιών. Οι απλοί άνθρωποι ήταν πιο τυχεροί στο ζήτημα αυτό απ' ό,τι οι ευγενείς. Ζώντας μέσα σε μικρά σπίτια μπορούσαν πιο εύκολα να ζεσταθούν. Ευγενείς, πρίγκιπες, βασιλιάδες και κλήρος, κατοικούσαν σε μεγαλοπρεπή παλάτια που ταίριαζαν στην κοινωνική τους θέση. Για να αποδείξουν την ανωτερότητά τους, έπρεπε να ζουν σε περιβάλλον που να δίνει την αίσθηση του υπερφυσικού. Δέχονταν τους καλεσμένους τους σε μεγάλα σαλόνια σαν γήπεδα πατινάζ. Βάδιζαν σε ιεροπρεπείς πομπές κατά μήκος των διαδρόμων που ήταν μακριοί και δροσεροί σαν σήραγγες των «Άλπεων», ανεβοκατέβαιναν μεγαλοπρεπείς σκάλες που έμοιαζαν καταρράχτες του «Νείλου» αποκρυσταλλωμένοι σε μάρμαρο. Για να ικανοποιήσει όλα του τα κέφια ένα σπουδαίο πρόσωπο την εποχή εκείνη, έπρεπε να σπαταλάει χρόνο και χρήμα για μεγαλοπρεπείς παραστάσεις, συμβολικούς συλλαβόγριφους και πομπώδη μπαλέτα — παραστάσεις που χρειάζονταν πολλά δωμάτια, για να μπορούν να στεγάσουν τους πολυάριθμους καλλιτέχνες και θεατές. Αυτό εξηγεί τις απέραντες διαστάσεις των βασιλικών και πριγκιπικών παλατιών, ακόμη και των επαύλεων των μέσων γαιοκτημόνων.

33. Ο δυναμικός αυτός χαρακτήρας της πολιτιστικής υποδομής δημιουργεί αναπόφευκτα μεγάλες δυσκολίες στο πρακτικό επίπεδο. Γιατί ο κάθε πολιτιστικός φορέας που επιφορτίζεται με το έργο της δημιουργίας της πολιτιστικής υποδομής πρέπει να αποσυνδέσει την προσπάθειά του αυτήν από άμεσα και ορατά αποτελέσματα, και τα πρόσωπα (οι υπεύθυνοι) να αποδεχθούν μια πραγματικότητα, ότι δηλαδή τους καρπούς της προσπάθειάς τους πιθανόν να τους γευθούν άλλοι, ύστερα από χρόνια.

(Κ. Κασιμάτη, Περιπλάνηση στην Επικαιρότητα, διασκευή)

34. Ψυχαγωγία μέσα στο χώρο νοσηλείας του ασθενούς, σε συνεργασία με τους επαγγελματίες υγείας, μπορεί να είναι η ανάγνωση ενός βιβλίου, ενός περιοδικού, η παρακολούθηση μιας ευχάριστης βιντεοταινίας, μια ενδιαφέρουσα συζήτηση, ένα ταξίδεμα σε ευχάριστα γεγονότα του παρελθόντος, η συμμετοχή φίλων και μελών της οικογένειας σε γιορτές ή γενέθλια που τυχόν θα συμπέσουν με το χρόνο της νοσηλείας, η μουσική, ένα δώρο, ένα λουλούδι, ένα επιτραπέζιο παιχνίδι.

(Άρθρο από τον επαρχιακό τύπο διασκευασμένο).

35. Αναγνωσιμότητα είναι η αρετή ενός βιβλίου ή οποιουδήποτε τυπωμένου κειμένου. Αυτή ορίζεται ως «το συνολικό άθροισμα όλων εκείνων των στοιχείων τα οποία ενυπάρχουν σ' ένα δεδομένο τυπωμένο υλικό που επηρεάζει την αποτελεσματικότητα της ανάγνωσης». Η αποτελεσματικότητα της ανάγνωσης εκφράζεται με το πόσο κατανοείται το περιεχόμενο ενός βιβλίου, πόσο γρήγορα διαβάζεται και πόσο ενδιαφέρον προκαλεί.

Τζων Σπινκ, *Τα παιδιά ως αναγνώστες*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1990 (διασκευή).

36. Η αποκωδικοποίηση, εξάλλου, του ανθρώπινου γονιδιώματος οδήγησε τους βιολόγους σε καλύτερη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο δουλεύει ο ανθρώπινος οργανισμός και δημιούργησε νέες ελπίδες για την αντιμετώπιση ασθενειών που παραμένουν αθεράπευτες, όπως είναι ο καρκίνος και ο διαβήτης. Αντιστοίχως, οι φυσικοί ανέπτυξαν την ψηφιακή τεχνολογία, έκαναν υποατομικές ανακαλύψεις και έστειλαν τον άνθρωπο στο φεγγάρι, ενώ ταυτόχρονα δημιούργησαν την υποδομή για την παρατήρηση των πλανητών. «Για πολλούς ανθρώπους η ζωή έγινε ευκολότερη σε πολλά επίπεδα» αναφέρει ο James Watson.

(Από τον ημερήσιο τύπο, διασκευή)

37. Η μεγάλη αντοχή του πνευματικού δημιουργού γεννιέται και συντηρείται, κατά κύριο λόγο, από την ψυχή του. Η φλογερή αγάπη προς το έργο του και η πίστη η αδιάσειστη στον προορισμό αυτού του έργου είναι οι μεγάλες πηγές της δύναμής του. Αυτές δεν τον αφήνουν (και στην περίπτωση ακόμη της κλονισμένης υγείας) να λυγίσει. Ο άνθρωπος που αγαπάει και πιστεύει αυτό που κάνει, ζει όρθιος με την ψυχή του. Αυτή τον διατηρεί ακμαίο, νέο, δροσερό. Και επειδή την αγάπη και την πίστη τη βρίσκει μόνο εκείνος που με ορισμένη *πνευματική τοποθέτηση* δίνει περιεχόμενο, πρόγραμμα, νόημα στη ζωή του, και δικαίωση του μόχθου του θεωρεί την εκτέλεση αυτού του προγράμματος (την «πλήρωση του νοήματος» της ζωής), η πνευματική τοποθέτηση είναι, σε τελευταίαν ανάλυση, το στοιχείο που τροφοδοτεί την αντοχή του δημιουργού (απέναντι στη φθορά που φέρνει ο κάματος, αλλά και απέναντι στους κλυδωνισμούς της ζωής, στο φυσικό και στον ηθικό «πόνο»). Ο κοινός άνθρωπος που δεν είναι κατά τον ίδιο τρόπο τοποθετημένος, εύκολα εξαντλείται και καταρρέει όταν χτυπηθεί από ένα ανεπάντεχο δεινό ή όταν η υπέρμετρη δουλειά αρχίσει να φθείρει την υγεία του. Ο πνευματικά τοποθετημένος δημιουργός δεν γκρεμίζεται εύκολα ούτε από τη νόσο, ούτε από τα γερατειά, ούτε από τις απογοητεύσεις και τα πένθη, τα ατυχήματα της ζωής, και όπως ο πολυάσχολος και προκομμένος άνθρωπος δεν «ευκαιρεί», καθώς λέμε, ν' αρρωστήσει, έτσι κι αυτός, με την προσήλωσή του στο νόημα που έχει δώσει στη ζωή του, δεν «ευκαιρεί» ούτε τον κόπο να

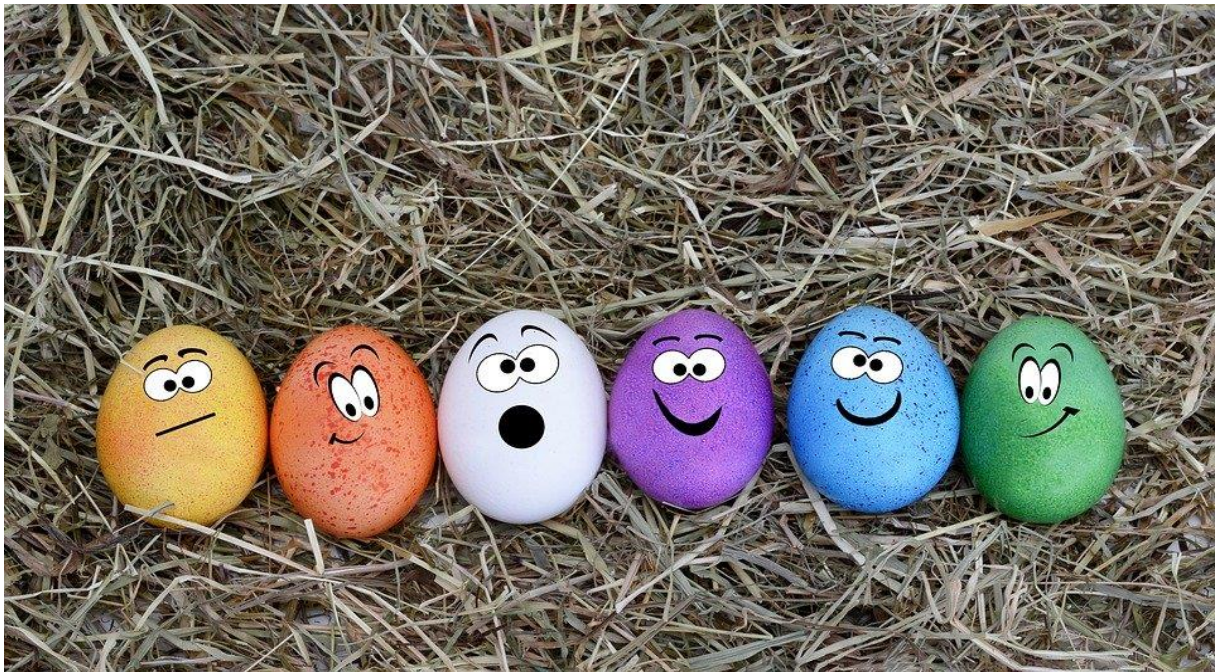

αισθανθεί ούτε τη φθορά — και φτάνει στο τέρμα του βίου σαν τον αθλητή που πέφτει επιτέλους για να αναπαυθεί στη χαρά της νίκης.

(Ε. Π. Παπανούτσος, Πρακτική Φιλοσοφία, Β' έκδοση, Αθήνα 1980)

38. Έπειτα και τούτο: ο φανατισμός είναι μια παραγωγική επένδυση των καιροσκόπων, των μηχανορράφων και των εκμεταλλευτών της ανθρώπινης καλοπιστίας ή και αφέλειας· αφέλειας που φτάνει συχνά ίσαμε τα σύνορα της ηλιθιότητας. Νομίζω, πως, όταν μιλούμε για ενάρετο φανατισμό, θα πρέπει να εννοούμε το φανατισμό των ταπεινών ηρώων της αλήθειας και της αρετής και όχι το φανατισμό των πληθών. Τα πλήθη, όταν φανατίζονται από τους επιδέξιους σκηνοθέτες των ιερών πολέμων ή των «επικών» εξορμήσεων, είναι πάντα ετερόφωτα, άβουλα και καταστροφικά. [...] Οι φανατικοί, όποιας μορφής, είναι οι μεγάλοι εγκληματίες που έσπειραν τον όλεθρο απάνω στη γη και σπύλωσαν ανεξίτηλα το νόημα του άνθρωπου.

(Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Οι σκληροί καιροί. Η τραγωδία του εικοστού αιώνα, ένατη έκδοση, Οι Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα 1993, σσ. 89-92.)

Καλές γιορτές σε εσάς και στις οικογένειές σας, με υγεία και αγάπη

Βιβή Δελικάρη